
Bodor Anikó – Paksa Katalin:
VAJDASÁGI MAGYAR NÉPDALOK V.
Jeles napi szokások és jeles időszakok énekei

BODOR ANIKÓ – PAKSA KATALIN

VAJDASÁGI MAGYAR NÉPDALOK V.

**FORUM
VMMI**

A *Vajdasági magyar népdalok V.* kötetének megjelenésével teljessé lett a kiadványsorozat, amelyet Bodor Anikó álmodott meg, s amelynek első négy kötetét még ő maga állította össze 1997 és 2008 között¹. Bodor Anikó halála után Paksa Katalin vette át az anyag gondozását és készítette el az addigiakhoz hasonló méretű és hasonlóan igen gazdag tartalmú befejező kötetet.

Népdalkiadványaink között kiemelkedő jelentőségű ez a sorozat. Vállalja és sikerrel megvalósítja a csaknem lehetetlent: hiteles és teljes képet ad egy igen nagy terület magyarságának népdalkincséről. A tudományos érdeklődésű olvasót bőséges adat- és háttéranyaggal látja el, a dalolni vágyót pedig könnyen áttekinthető, élményszerű olvasni-,

¹ Bodor Anikó: *Vajdasági magyar népdalok*. [I.] Lírai dalok. II. Balladák, betyár- és pásztordalok [két hangkazetta melléklettel]. III. Párosítók, lakodalmások, szerelmi dalok [CD melléklettel]. IV. Énekes népi gyermekjátékok. Újvidék - Zenta: Forum Könyvkiadó - Thurzó Lajos Közművelődési Központ, 1997, 1999, 2003, 2008.

tanulnivalóval. A nagyközönség e kötetekből – és hangzó mellékleteikből – ismerheti meg a vajdasági magyarok hagyományos zenéjét, az ott élők számára pedig e kötetek szolgálnak a legfőbb támasztékkul saját dalkincsük továbbélteséhez. A gyűjtemény a Forum Könyvkiadó és a Thurzó Lajos Közművelődési Központ illetve a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet közös kiadásában jelent meg 2016-ban. Nagy öröm, hogy ez a hatalmas anyag az interneten is elérhető², sőt az előző kötetek újrakiadása is várható.

A Vajdaság történelme több tekintetben jelentősen eltér az Alföld északibb részeinek történelmétől. A terület a törökvilágot követő időszakban különösen soknemzetiségűvé lett, az ekkor idetelepülő magyarság pedig a történeti Magyarország legkülönbözőbb tájairól érkezett. Így a Vajdaság magyar népi kultúrája dunántúli, felföldi, alföldi és – az al-dunai székelyek révén – erdélyi hagyományokat is őriz. Az anyaországon kívüli létben, az elmúlt csaknem száz esztendőben, e gyökerek jelentősége természetesen csak nőtt. S lévén a vajdasági magyarság jellemzően római katolikus vallású, ünnepi alkalmaik sora és néhány jelentős búcsújáró helyük egyaránt kedvezett a jelen kötetben közölt sokrétű és izgalmas anyag további életének, változatokat is produkáló létezésének.

A vajdasági, énekléssel egybekötött kalendáriumi alkalmak a következők: újesztendő, vízkereszt, disznótor, farsang, nagyböjt, húsvét, aratás, Szent Anna nap, Havi Boldogasszony napja, Nagyboldogasszony napja, Kisasszony napja, advent, karácsony, Szent István nap, Szent János nap... az alkalmak döntő többsége a keresztény ünnepek köré szerveződik, a „szakrális élet” követi, ezért nem meglepő, hogy zenei világukban igen nagy szerepet játszik az egyházi népének folklorizációja. Sőt bizonyos népének a templomból kiszorulva már csak szokásdalként maradtak fenn... Profán alkalom mindössze a disznótor és a farsang, dallamaik zömmel el is válnak a többi szokásától.³

A dallamanyag heterogén: népzene-történeti szempontból is, az egyes dallamtípusok változat-körét tekintve is, a dallam és szokás összefüggésének szempontjából is. „A vajdasági naptári alkalmak és dallamaik kapcsolata rendkívül eltérő: egyrészt sok évszázadra visszamenően változatlan, másrészt rugalmasan megújuló még a 20. században is” – írja kötetünk szerzője.⁴ Egyes esetekben szokás, szöveg és dallam szorosan összefüggnek, máskor lazább köztük a kapcsolat, s vannak olyan dallamok is, amelyek a legkülönbözőbb alkalmakkor fel-felbukkannak, az adott helyzetnek megfelelő szöveggel. Fontos a 20. századi „ad notam” – jelenség, amelynek során egészen újkeletű vallásos szövegek éltetnek tovább régi népének-dallamokat.

Könyvünk közli a Vajdaság teljes ismert jeles-napi énekanyagát. 1872 és 2013 közötti gyűjtések, negyvenhat gyűjtő adatait: a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötetétől⁵ és Kálmány Lajos munkáitól⁶ kezdve Németh István és Juhász Gyula felvételeiig, mintegy 950 dallamot és szöveget. Utal a korábbi publikációkra, ám a munka elsődleges forrásai a hangzó felvételek. Az ezekhez tartozó kottaképek egységesen Paksa Katalin lejegyzései. Dallam nélkül álló szövegeket is találunk a kötetben, bizonyos esetekben a biztosan kikövetkeztethető

² Ld. <http://adattar.vmmi.org/>.

³ Paksa Katalin: „Népzene-történeti tabló a vajdasági jeles napok-időszakok dallamairól”. In: Salat-Zakariás Erzsébet (szerk.): *Pontosan, szépen: Almási István 80. születésnapjára*. Kolozsvár: Mega Könyvkiadó, 2014. 131–163. 133.

⁴ Uo. 135.

⁵ Arany László – Gyulai Pál (szerk.): *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből*. Magyar Népköltési Gyűjtemény I. Pest: Atheneum, 1872.

⁶ Kálmány Lajos: *Szeged népe. II. Temesköz népköltése*. Arad: Réthy Lipót és fia, 1882; Kálmány Lajos: *Szeged népe. III. Szeged vidéke népköltése*. Szeged: Bába Sándor, 1891.

dallamaikra való utalásokkal együtt. Az egyes szokások teljes – prózai illetve verselt – szöveganyagát is olvashatjuk.

Különösen gazdag hangzóanyag-melléklet tartozik a kötethez. Ennek megvalósításában Németh István működött közre, aki a vajdasági népzenei hangfelvétel-gyűjtemény gondozásával a kezdetektől fogva segítette Bodor Anikó munkáját. A CD-korongról meghallgatható minden olyan felvétel, amely zenei, folklór- illetve technikai minősége révén hiteles képet és élményt nyújthat az érdeklődőnek. Ez 113 tétel: összesen 3,5 órányi hangzóanyag!

A kiváló vajdasági népzene-kutató Bodor Anikó nemcsak szoros munkakapcsolatot, hanem kölcsönös megértéssel és megbecsüléssel teljes, őszinte barátságot is ápolt az MTA BTK Zenetudományi Intézete népzenei osztályának munkatársaival. E sorok írója kívülállóként illetve tanítványként úgy érzi: az ötödik kötet elkészülte csakis így történhetett, ahogyan történt. Paksa Katalin, a szóban forgó anyagnak legjobb ismerője, a kollégának, az elődöknek és a tartalomnak megadható legnagyobb tisztelettel – mondhatjuk: alázattal – végezte el feladatát. Ezzel pedig nemcsak méltó emléket állított Bodor Anikó munkásságának, hanem egyúttal követendő – ugyan nem könnyen követhető – mintát is adott a következő generációk hasonló vállalkozásai számára.

Hogy csak a témával legszorosabban összefüggő munkáit említsük: Paksa Katalin a *Magyar Népzenei Antológia* alföldi fejezetének⁷, a sokak számára szintén alapvető *Magyar népzene-történet* – tankönyvnek⁸ és a Bálint Sándor tiszteletére készült, *Karácsony, húsvét, pünkösöd a magyar néphagyományban* című összeállításnak⁹ szerzője; a Zenetudományi Intézet népzenei archívuma szokás-rendjének gondozása évtizedek óta az ő feladatköréhez tartozik.

A szerző a *Vajdasági magyar népdalok* 5. kötetében, ahol csak lehetett, megtartotta a sorozat addigi jellemzőit, egyesítve azokat a másik kézenfekvő példának: a *Magyar Népzene Tára* második – a jeles napok anyagát tartalmazó – kötetének¹⁰ elveivel. A bevezető tanulmány és annak szempontjai, a jegyzetek és mutatók rendje változatlan az előző vajdasági kötetekhez képest. A szokásanyag elrendezése pedig az említett *Magyar Népzene Tára* kötethez hasonlóan a naptári évet követi; s ahogyan ott is: az egyes szokásokat rövid bevezető tanulmány ismerteti, gyakran az adatközlők megjegyzéseiből, elbeszéléseiből is idézve.

A szokás-fejezetek belső osztását már az anyag zenei és tartalmi jellemzői határozzák meg. Az egyes adatok műfaj-megjelölése, ha van, az adatközlőktől származik; ahol ilyen nem hangzott el, ott a néprajzi szakirodalom terminusai jelennek meg. Paksa Katalin lejegyzései közepes részletességűek: a kottaképek könnyen áttekinthetőek, ám felhívják a figyelmet a jellemző díszítésekre és egyéb előadói sajátosságokra. Így a hangzó anyaggal egybevetve a tudományos elemzést is segítik, s az amatőr érdeklődő számára is követhetők.

Bodor Anikónak, a vajdasági magyar művelődés munkásának nézőpontját e kötetben a – szintén „nem középiskolás fokon” tanító – tudósé váltja fel. A rövid kötet-bevezető tanulmány és az egyes szokások ismertetői különösen informatívak, „sűrűek”, mégis igen olvashatóak. Segítségükkel a 21. századi olvasó könnyebben helyezkedik bele abba a mára

⁷ Paksa Katalin – Németh István: *Magyar Népzenei Antológia. Alföld*. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1994., Paksa Katalin: „Alföld”. In: Richter Pál (szerk.): *Magyar Népzenei Antológia. Digitális összkiadás*. Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2012.

⁸ Paksa Katalin: *Magyar népzene-történet [2 CD melléklettel]*. Budapest: Balassi Kiadó, 1999, 2002², 2008³, 2012⁴

⁹ Paksa Katalin (szerk.): *Karácsony, húsvét, pünkösöd a zenei néphagyományban. Eredeti népzenei felvételek a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete és a Néprajzi Múzeum archívumából*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004.

¹⁰ *A Magyar Népzene Tára. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerkesztette Bartók Béla és Kodály Zoltán. II. Jeles napok*. Sajtó alá rendezte Kerényi György. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1953.

csaknem teljesen letűnt világba, amellyel itt találkozunk. Szép példa erre a *Magyar Népzene Tára* II. kötetéből átvett Kodály-idézet: „*A jókívánság a civilizált embernek többnyire üres szó, a régi embernek szinte varázserejű érték lehetett, amit szívesen viszonzott tőle telhetően.*”¹¹ A naptár rendje szerint haladva hírt kapunk olyan szokásokról is, mint a szentiváni tűzugrás, amelyhez a Vajdaságban dallamok nem tartoznak; vagy a májusfa-állítás, amelynek dallamanyaga a sorozat korábbi köteteiben található meg.

Az előző kötetek összevont adatközlései helyett itt az egyes dallamoknak a teljes magyar hagyományra vonatkozó „statisztikája” áll: történeti jellemzésük, elterjedtségi adataik, szöveg- és műfaji kapcsolataikra való utalások. A dallamtípusok azonosítását a budapesti Zenetudományi Intézetben használatos típusszámok, illetve a Dobszay László és Szendrei Janka által készített *Típuskatalógusban*¹² vagy a *Magyar Népzene Tára* típuskötetiben¹³ használt jelzőszámok segítik.

Ami a tájnyelvet illeti: az elkötelezett népművelő Bodor Anikó több esetben szól erről. „*A népdal elsősorban énekelt vers és nem fordítva... A tájszólás használata megfelelő közegben nem »szegénységi bizonyítvány«.* „*A szövegeket lehetőség szerint helyi nyelvjárásban közöljük. Az esetleges visszatatuláskor azonban nem javasoljuk más nyelvjáráshoz tartozóknak, hogy – mondjuk – a kupuszinai népnnyelvvvel viaskodjanak. Viszont a kupuszinaiaktól zokon vesszük, ha saját tájnyelvüktől megfosztanak.*” Paksa Katalin ezt az ügyet más eszközökkel szolgálja. Az addigi tájnyelvi közreadási szempontokat megtartva, sok-sok szöveg-idézetet közöl, s ahogy arról már szó esett: nemcsak a folklórszövegeket, hanem kommentárokat, szokás-leírásokat is. S figyelmeztet: „*a tájnyelvi ejtés gyakran következtelen, és a dalokban általában halványabb, mint ugyanazon énekesek prózai elbeszélésében.*”

A *Vajdasági magyar népdalok* 5. kötete: folklórkincsünk egy terjedelmes, sokrétű és igen értékes részének áttetszően tiszta, könnyen érthető feldolgozása. Egy darab jóleső rend e meglehetősen rendezetlen világunkban.

Erdélyi-Molnár Klára

A „belehallgató” hangzó anyagának adatai (a gyűjtési és archívumi adatokat a kötetben találja meg az olvasó):

1. CD 008. Disznót vágtak itt (disznótoros köszöntő). Könyv: 22. sz.
2. CD 034. Mimi-mama, piros pünkösdi napja (pünkösdlő). Könyv: 112. sz.
3. CD 079. Gyermekek, gyermekek, mondd meg nekem (katekizmusi ének kóringyáláskor). Könyv: 231. sz.
4. CD 049. Gábriel indula követségbe (adventi ének). Könyv: 171. sz.
5. CD 022. Készül a mennyország (nagypénteki ének). Könyv: 79. sz.

¹¹ i. m. VIII.

¹² Dobszay László – Szendrei Janka: *A Magyar Népdaltípusok Katalógusa – stílusok szerint rendezve* – I. Budapest: MTA ZTI, 1988.

¹³ *A Magyar Népzene Tára – Corpus Musicae Popularis Hungaricae. VI–XII. Népdaltípusok 1–7.* Budapest, 1973, 1987, 1992, 1995, 1997, 2011, 2011.